

ΚΩΣΤΑΣ ΣΠΑΝΟΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΚΟΥ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

**ΘΕΣΣΑΛΙΚΕΣ ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1543-1797
ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΕΣ
ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΑ ΚΑΙ ΔΑΣΚΑΛΟΥΣ**

Γιὰ τὴν Παιδεία στὴν περιοχὴ τῆς Θεσσαλίας, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς, ὑπάρχουν πολλές ἀναφορές στὸ γνωστὸ δίτομο ἔργο τοῦ Τρύφωνος Ε. Εὐαγγελίδη¹. Πολύ ἀργότερα προστέθηκαν μικρὰ σχετικά ἄρθρα², ἓνα ἀφιέρωμα τοῦ *Θεσσαλικοῦ Ἡμερολογίου*³, μία διδ. διατριβή⁴ καὶ δύο ἀνακοινώσεις στὰ πρακτικὰ ἐνὸς συνεδρίου⁵.

Ἐκτός, ὅμως, ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα λογίων καὶ μὴ γιὰ τὴν Παιδεία τῆς ζοφερῆς περιόδου, ἀπὸ τὸν 16ο ἕως τὸν 18ο αἰῶνα, ὑπῆρξαν καὶ κάποιες ἐνθυμήσεις, σημειώματα σέ ἐκκλησιαστικά βιβλία ὀλιγογράμματων, πολλές φορές, μοναχῶν καὶ πολιτῶν. Οἱ ἐνθυμήσεις αὐτές, ἄλλοτε ἀνορθόγραφες καὶ ἄλλοτε μέ ἐπιμέλεια ὀρθογραφική καὶ συντακτική, ἀναφέρονται σέ σχολεῖα καὶ δασκάλους, παρέχοντάς μας σχετικά ἀκριβεῖς πληροφορίες, ὡς πρὸς τὴν ἐπιθυμία τοῦ Λαοῦ μας νὰ μάθουν γράμματα τὰ παιδιά, μέ ὅσες δυνατότητες ὑπῆρχαν.

Σέ ἓνα δίτομο ἔργο μου συγκέντρωσα ὅλες τὶς ἐνθυμήσεις⁶, τὶς ὁποῖες δημοσίευσαν διάφοροι ἐρευνητές, παλαιοὶ καὶ σύγχρονοι. Ἀνάμεσα στὸ πλῆθος τῶν ἐνθυμήσεων περιλαμβάνονται καὶ 22, οἱ ὁποῖες σημειώθηκαν σέ κάποια ἐκ-

¹ *Εὐαγγελίδης* 1936.

² *Λαζάρου* 1966, σσ. 289-302· *Παπάγγελος* 1988, σσ. 78-79.

³ *Καλλιανός* 1983, σσ. 87-94.

⁴ *Νημῆς* 1995.

⁵ Πρωτοβάθμια Ἐκπαίδευση Ν. Τρικάλων, *Τοπικός Πολιτισμὸς καὶ Ἐκπαίδευση. Πρακτικὰ Συνεδρίου, Τρίκαλα 23-25 Νοεμβρίου 2006*, Τρίκαλα 2009.

⁶ *Σπανός* 2011 καὶ 2014.

κλησιαστικά βιβλία, ή αρχαιότερη τό έτος 1543 και ή νεότερη τό 1797, και αναφέρονται σε θέματα παιδείας. Τίς ένθυμίσεις αυτές παρουσιάζω έδω, σχολιάζοντας τό περιεχόμενό τους.

1) 1543

Η αρχαιότερη ένθύμηση του 1543 είναι γραμμένη σε ένα μνηαίο. Ό θυμωσογράφος αναφέρεται πρώτα στην μεταφορά της έδρας του μητροπολίτη της Λάρισας στα Τρίκαλα «διά τίν έχμαλοσίαν των Άγαρηνών». Αναφέρει επίσης ότι ο πάπα-Θεοδόσιος, σακελλάριος της Μητρόπολης της Λάρισας, έφημέρευε στον ναό της Παναγίας Έπίσκεψης των Τρικάλων, όπου υπήρχε και τό σχολείο (διδασκαλείο) της Μητρόπολης, στο όποιο οι μαθητές διδάσκονταν γραμματική και σύνταξη δικαιοπρακτικών έγγραφων για νοταρίους, και εκκλησιαστική μουσική. Οι μαθητές που έγραφαν τήν ένθύμηση αυτή δέν είχαν κατείχαν πλήρως τή γραμματική και γι' αυτό οι αναγνώστες της ένθύμησης νά τους συγχωρέσουν για τά λάθη.

«ο δέ κύρ σακελλάριος ένορεύων ναόν της υπεραγίας Θεοτόκου ή λεγομένη Έπίσκεψης. εις τήν αυτήν μητρόπολιν έχει δέ και διδασκαλίω, διά μάθησιν γραμματικής και νοταρίων και μουσικών όργάνων, ο δέ διδάσκαλος, και οι φοιτηταί αυτου έγραφαν τό μνηέων τουτο εις τόν ναόν της Θεοτόκου και ει τις αναγινώσκει [μή] βλασφημί· ότι μαθηταί εισίν και ο γράφων παραγράφει (...).

Δημητρακόπουλος 1984, σ. 17· Σπανός 2011, σ. 43.

2) 15.6.1633

Τήν δεύτερη ένθύμηση έγραψε ένας μοναχός, τόν Ιούνιο του 1633, όταν πήγε στην Μονή του Άγίου Στεφάνου των Μετεώρων, για να παρακολουθήσει, σε ένα κελί, τά μαθήματα ενός δασκάλου, τόν όποιο δέν όνοματίζει

+ όταν ήλθα εις τό καιλίων του διδασκάλου ετι από Χ(ριστο)υ άχλγ εν μίνι Υουνίο· ιε' τ(ης) Αναλήψεως.

Σοφριανός 1986, σ. 269· Σπανός 2011, σσ. 58-59.

3) 1699

Ό γραφέας της ένθύμησης του 1669 είναι ένας πραγματικός λόγιος και όχι ένας απλός μαθητής. Στην Σχολή του Τυρνάβου, τό 1669, δίδασκε ένας αξιόλογος δάσκαλος, ο σοφολογιότατος Κύπριος Μάρκος Πορφυρόπουλος⁷, οστία-

⁷ *Ευαγγελίδης 1936, σ. 226.*

ριος⁸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Τόν μῆνα Πυανεψιώνα (15 Ὀκτ.-15 Νοεμ.) ὁ δάσκαλος ἄρχισε νά διδάσκει στους μαθητές του τό ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη (Σταγειρίτη), *Περί Γενέσεως καί Φθορᾶς*, στό ὁποῖο ὁ φιλόσοφος κάνει λόγο γιά τίν ὑποκειμένη ὕλη τῶν φυσικῶν ὄντων. Ἡ γραφή τῆς ἐνθύμησης καί ἡ ἀναφορά στό ἔργο τοῦ Σταγειρίτη δείχνουν τό ὑψηλό ἐπίπεδο σπουδῶν στίς Σχολί τοῦ Τυρνάβου (φροντιστήριο τοῦ θυμισσογράφου), ἥδη πρὶν ἀπό τό 1669.

ἠρξάμεθα τῆς τοῦ Σταγειρίτου περὶ γενέσεως κ(αί) φθορᾶς τῆσδε ἀκροάσεως πραγματείας κατὰ τό ἀχϛθόν ἀπό θεογονίας ἔτος, Πυανεψιώνος⁹ δεκάτη, ἡμέρα Τρίτη ἐν τῷ φροντιστηρίῳ¹⁰ τῆς κωμοπόλεως Τυρνάβου, ἐνεργουῦντος¹¹ ἐν αὐτῷ τοῦ σοφολογιωτάτου ἡμετέρου εἰσηγητοῦ κυρίου Μάρκου τοῦ Κυπρίου, κ(αί) ὀστιαρίου τῆς μεγάλης τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησί(ας).

Μελισσάκης 2007, σ. 164· Σπανός 2011, σ. 78.

4) 18ος αἰώνας

Στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα, ὁπότε ἦταν ἀκόμα σέ χρήση τά ἄσπρα¹², ἐνῶ λίγο ἀργότερα ἀναφέρονται τά γροσία ἢ ἀσλάνια, ἕνας νεαρός πῆγε στίς Μονί τοῦ Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων καί ἔδωσε ἕνα μέρος τῶν διδάκτρων του στόν μοναχό δάσκαλό του, 30 ἄσπρα καί ἔμεινε ὑπόλοιπο 40 ἄσπρων.

+ περὶ ὧταν ἦλθα, εἰς τ(ό)ν δηδάσκαλων μινῖ Ἰώννιω εἰς γ'. ἡ ἡμ(έ)ρα αὐτοῦ Δευτέραν κ(αί) ἔλαβεν ἄσπρα λ' κ(αί) (εἰμῖναν κ(αί) ἄσπρα μ' ληπάδη¹³.

Βένς 1967, σ. 527· Σπανός 2011, σ. 209.

5) 18ος αἰώνας

Καί ἡ 5η ἐνθύμηση ἀναφέρεται στόν δάσκαλο τῆς Μονῆς τοῦ Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων. Οἱ γραφεῖς τῆς Μιχαήλ καί Γαβριήλ εἶναι μαθητές του καί πληροφοροῦν ὅσους θά χρησιμοποιοῦσιν τό ἐκκλησιαστικό βιβλίον ὅτι εἶναι τοῦ δασκάλου τους. Ὅποιος τό δανεισθεῖ πρέπει νά τό ἐπιστρέψει, διαφορετικά θά εἶναι ἀφορισμένος.

⁸ Ὁσπίριος· ἀξιωματοῦχος τῆς Ἐκκλησίας ὁ ὁποῖος φρόντιζε γιά τίν τάξη τοῦ ναοῦ, θυρωρός.

⁹ Πυανεπιών· ὁ τέτατος μῆνας τοῦ αἰτικοῦ ἡμερολογίου. Ἀντιστοιχεῖ στό χρονικό διάστημα 15 Ὀκτωβρίου-15 Νοεμβρίου.

¹⁰ Φροντιστήριο· σχολεῖο.

¹¹ Ἐνεργουῦντος· διδάσκοντος.

¹² Ἄσπρο· τό 1/120 τοῦ γροσίου.

¹³ Ληπάδι < λοιπάδι· ὑπόλοιπο.

έτοῦτο τό χάριτι· ἦνε τοῦ δασκάλου· καί ἦτις τό πάρι· καί δέν τό φέρι· νά ἔχι τόν ἀφορεσμόν τοῦ ἀγίου Ἰωῶά(ν)ου τοῦ θαυμάστου· Μιχαήλ καί Γαβριήλ·
Βέης 1984, σ. 9· Σπανός 2011, σ. 209.

6) 18ος αἰώνας

Στίς ἀρχές τοῦ 18ου ἕνας ἐγγράμματος Σταγινός (Καλαμπακιώτης), ὁ Μιχάλης (Μίχος) τῆς Κυράννας, πῆγε στόν οἰκισμό Βελεμίστι, σήμερα Ἀγιοφύλλο τῆς Καλαμπάκας, γιά νά μάθει γράμματα στά παιδιά. Ἀναλαμβάνει ἕνα δύσκολο ἔργο καί γι' αὐτό προσβλέπει στή βοήθεια τοῦ Θεοῦ.

+ ὁ Μοῖχος τῆς Κιράνας ὕρθεν¹⁴ ἀπο τοῦς Σταγοῦς κ(αί) θέλη νά μαθι τά πεδιά κ(αί) ὁ Θε(ός) νά τόν βοήθι.

Βέης 1967, σ. 404· Σπανός 2011, σ. 210.

7) 25.7.1721

Ἡ ἐνθύμησι τοῦ 1721 μᾶς μεταφέρει στήν περιοχή τοῦ Ἄλμυροῦ, στόν οἰκισμό Πλάτανος, ὅπου ὁ Ἄναγνώστης ἀπό τό Τρίκερι, μαθητής τοῦ Τυρναβίτη δασκάλου Στεργίου, ἔχοντας ἕνα καλό ἐπίπεδο παιδείας, δίδασκε στά παιδιά τοῦ Πλατάνου καί ταυτόχρονα ἀντέγραφε ἕνα Πεντηκοστάριο γιά τήν ἐκκλησία τοῦ οἰκισμοῦ αὐτοῦ.

Τέλος τοῦ Πεντηκοσταρίου. Ἐτελειώθη εἰς Πλάτανον¹⁵ εἰς τοῦς ἀγκά Ἰουλίου κε' ἐκ χειρός Ἀναγνώστου ἐκ Τρίκεροι, μαθητοῦ¹⁶ Στεργίου ἐκ Τυρναβου, ἦγουν Στεργίου, καί εὔξασθε ὑπέρ αὐτοῦ τοῦ εὔτελοῦς.

Γιαννόπουλος 1933, σ. 82· Σπανός 2011, σ. 90.

8) 27.10.1736

Ὁ δάσκαλος Παχώμιος τοῦ 1736, τῆς σχετικῆς ἐνθύμησις, εἶναι ἕνας μοναχός στή Μονή τοῦ Ταξιάρχου τῆς Ζαγοράς. Προφανῶς στήν μονή αὐτή πήγαιναν κάποια παιδιά καί παρακολουθοῦσαν τά μαθήματά του, ἀπό τίς 20.10. 1736.

ἐνθύμισις ὅς ποτι ἦλθεν ὁ διδάσκαλος Πάχώμιος εἰς τήν μονήν - τοῦ Ταξιάρχου ἐν μινί - Ὀκτωβρίου - ἰς τάς ἦκοσι ἑπτα ἐν ἔτι 1736.

Κωνσταντινίδης 1960, σ. 143· Σκουβαράς 1964, σ. 227· Σπανός 2011, σ. 98.

¹⁴ Στόν οἰκισμό Βελεμίστι, σήμερα Ἀγιοφύλλο τῆς Καλαμπάκας.

¹⁵ Πλάτανος οἰκισμός τοῦ Ἄλμυροῦ.

¹⁶ Δέν εἶναι ἐφικτό νά προσδιορίσουμε τό σχολεῖο στό ὁποῖο δίδασκε ὁ Στέργιος Τυρναβίτης.

9) Αύγουστος 1746

Τόν Αύγουστο τοῦ 1746 ἀναφέρεται ἓνας Χιώτης ἱερομόναχος καὶ δάσκαλος στή Μονή τῆς Ἁγίας Τριάδας, στόν οἰκισμό Ὁξυά τοῦ Μουζακίου τῆς Καρδίτσας. Ἀπό τόν Αὔγουστο αὐτοῦ τοῦ ἔτους θά διδάσκει στούς μοναχοῦς τῆς Ἁγίας Τριάδας καί στά παιδιά τῆς Ὁξυᾶς καί τῶν συνοικιῶν τῆς.

Ἐνθιμισι γράφομεν ὄντας ὁ παπᾶ κύρ Σεραφίμ διδάσκαλος ὁ ἐκ Χίου εἰς το μοναστήριον εἰς τήν Ἁγίαν Τριάδα. ἐπί ἔτος αἰμυστ' ἐν μηνί Αυγούστου.

Δυοβουνιώτη 1930, σ. 20· Βλάχος 2007, σ. 243· Σπανός 2014, σ. 46.

10) 1.10.1752

Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1752, ὁ Ἀγραφιώτης Ἀναγνώστης Κωνσταντίνου, συνάντησε στήν Μονή τοῦ Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων τόν ἱερομόναχο Ἀμφιλόχιο, δάσκαλο στήν Σχολή τοῦ Τυρνάβου. Τό ὅτι ὁ Ἀμφιλόχιος Βαρλαμίτης δίδασκε στόν Τύρναβο προκύπτει καί ἀπό σχετική μνεῖα σέ μία ἐπιστολή του: «ὁ ἐν Χριστῷ ἀγαπιτός υἱός τῆς Ἀμφιλόχιος ἱερομόναχος ὁ Βαρλαμίτης καί διδάσκαλος Τυρνάβου τό αἰνβ' Ὀκτωβρίου ἀ' ἀπό Τυρνάβου»¹⁷.

Τό παρόν βιβλίον ἐδώθη εἰς Βαρλαάμ μοναστήριον ὑπό τοῦ Ἀναγνώστου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Ἀγράφων καί ἐδώθη εἰς χεῖρας ἐμοῦ Ἀμφιλοχίου ἱερομονάχου ὄντος διδασκάλου εἰς Τύρναβον (...).

Λαζάρου 1964, σ. 59· Σπανός 2014, σ. 47.

11) 19.11.1776

Τόν Νοέμβριο τοῦ 1776 ἀναφέρεται ἓνας δάσκαλος καί ποιητής στή Ρεντίνα τῆς Καρδίτσας. Πρόκειται γιά τόν παπᾶ Δημήτριο, ἐφημέριο τοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ ἀναφορά αὐτή εἶναι ἡ ἀρχαιότερη γιά τήν ὑπαρξη δασκάλου καί, ἐπομένως, σχολείου στήν ΝΔ Θεσσαλία.

Ποίημα διδασκάλου Δημητρίου¹⁸ ἱερέως ἐν Ρενδίῃ ἐνέτει αἰμοστ' Νοεμβρίου ιθ'.

Στάθης 1993, σ. 148· Σπανός 2001, σ. 147.

12) 1778

Ἐπιπέδου ἦταν ὁ δάσκαλος καί μοναχός Ἰωακείμ¹⁹ ὁ ὁποῖος, τό

¹⁷ Βέης 1984, σ. 76.

¹⁸ Ὁ δάσκαλος παπᾶ Δημήτριος δίδασκε στή Σχολή τῆς Ρεντίνας καί τό 1757, χρονιά κατά τήν ὁποία τοῦ ἔστειλε μία ἐπιστολή ὁ οἰκ. πατριάρχης Καλλίνικος Γ'. Βλ. *Εὐαγγελίδης 1936, σ. 280.*

¹⁹ Γι' αὐτόν βλ. *Εὐαγγελίδης 1936, σ. 214.*

1778, δίδασκε στήν Πορταριά τοῦ Βόλου, ὅπως ἀναφέρει ἕνας μαθητής του. Ὁ Ἰωακεῖμ δίδασκε στους μαθητές του ρητορική καί τήν Λογική τοῦ Κεφαλλονίτη λογίου καί φιλοσόφου Βικεντίου Δαμοδοῦ (1700-17520). ἄλλα γυμνάσματα.

Τῷ ὀγδόῳ [1788] ἤλαυνον εἰς Πορταριάν Ἰωακεῖμ²⁰, πρὸς ρήτορα κλεινόν λίαν, παρ' ᾧ ἐδάπν²¹ τήν Λογικὴν Δαμοδοῦ²² γυμνασμάτων ἄλλα τε, ῥητορικὴν τε ἐν μέρει.

Λάμπρος 1916γ, σ. 425· Κορδάτος 1960, σ. 555 (ἡμιτελῶς)· Σπανός 2011, σ. 151.

13) 13.8.1780

Γραφέας τῆς 10ης ἐνθύμησης εἶναι ὁ οἰκ. πατριάρχης Καλλίνικος Γ΄ ὁ Ζαγοραῖος, λόγιος κληρικός ὑψηλοῦ ἐπιπέδου παιδείας. Στίς 5.8.1780 ἀφιέρωσε, οὐσιαστικά δάνεισε ἐντόκως, στόν ναό τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτήρος τῆς Ζαγοράς, 400 γρόσια, γιά νά μνημονεύονται οἱ γονεῖς του καί νά δίνεται ὁ τόκος τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ ὡς μισθός στόν δάσκαλο τῶν κοινῶν γραμματίων, δηλαδή τοῦ σχολείου τῆς κατώτερης βαθμίδας, τό ὅποιο ἴδρυσε ὁ ἴδιος στήν συνοικία Σωτήρα τῆς Ζαγοράς. Οἱ ἐνορίτες καί οἱ ἱερεῖς τῆς Ζαγοράς τούς τόκους τῶν 400 γροσίων πρέπει νά τούς δίνουν στόν δάσκαλο, γιά νά διδάσκει στά παιδιά τῆς συνοικίας Σωτήρα καί ὄχι γιά τίς ἀνάγκες τοῦ ἐνοριακοῦ ναοῦ ἢ τῆς συνοικίας. Οἱ παραβάτες ἀπειλοῦνται μέ ἄρες καί ἀφορισμούς.

Τῷ ἀπρ' 1780 – Αὐγούστου 5, ἀφιερῶσαμεν εἰς ναόν τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ γρόσια υ΄: 400, τῶν ὁποίων ὁ καθ' ἕκαστον χρόνον τόκος νά δίδεται εἰς μισθόν τοῦ διδασκάλου τοῦ τῶν κοινῶν γραμματίων σχολείου, τοῦ ἀνεγερθέντος παρ' ἡμῶν.- Καθὼς συμφωνία, καί ὑποχρέωσις ὄλων τῶν ἐνοριτῶν. μικρῶν καί μεγάλων, ἱερέων καί λαϊκῶν, μέ ἄρας καί ἀφορισμούς φρικτούς καί τῶν παρόντων καί δι' αὐτῶν τῶν ἐπιγεννησομένων νά δίδεται τό διάφορον τῶν ἄνω τετρακοσίων γροσίων εἰς μόνον τόν μισθόν τοῦ διδασκάλου τῶν κοινῶν, καί νά μανθάνουν τά τῆς ἐνορίας τοῦ Σ[ωτήρος] παιδία γράμματα, καί ὄχι ποτέ εἰς ἄλλην χρεῖαν τῆς ἐκκλησίας καί τοῦ μαχαλέ, διά μνημόσυνον ἡμῶν αἰωνίως καί τῶν γονέων καί ἀδελφῶν ἡμῶν (...). Ἐν μηνί Αὐγούστου ιγ΄. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Καλλίνικος.

Κωνσταντινίδης 1960, σ. 20· Σκουβαράς 1964, σ. 271· Σπανός 2021, σ. 162.

²⁰ Γιά τίς Σχολίς τῆς Πορταριάς καί τόν δάσκαλό της μοναχό Ἰωακεῖμ βλ. *Εὐαγγελίδης 1926, σ. 214.*

²¹ Ἐδάπν < δάω- μαθαίνω, διδάσκει.

²² Εἶναι ὁ Κεφαλλονίτης λόγιος καί φιλόσοφος Βικέντιος Δαμοδός (1700-1752). Ἕνα μέρος τοῦ ἔργου του δημοσιεύθηκε μετὰ τόν θάνατό του καί ἔφθασε στήν Πορταριά.

14) 15.4-15.11.1781

Γραφείας τῆς Πιης ἐνθύμησης καί ἀρωγός στήν λειτουργία σχολείου στήν Σκόπελο ὑπῆρξε ὁ γνωστός λόγιος μοναχός Καισάριος Δαπόντες. Ὁ ἐπίσιος μισθός τοῦ δασκάλου εἶχε ὀρισθεῖ στά 10 γρόσια. Τόν Νοέμβριο τοῦ 1781 ἔστειλα στόν δάσκαλο, μέσω τοῦ γνωστοῦ Ἀντώνη, 2 γρόσια καί ἐπιπλέον στήν μητέρα ἄλλα 2 γρόσια ἀπό τά 6 τά ὅποια τῆς εἶχε ὑποσχεθεῖ γιά τίς ἀνάγκες του (διά τό φωμί του).

[αρχα] Ἰ. Ἀπριλίου ιε', Ἔστειλα τῷ διδασκάλῳ διά χειρός τοῦ Ἀντώνη γρόσια δύο ἀπό δέκα γρόσια τόν ἐπίσιον μισθόν. Ἔδωκα καί τῇ μητρί αὐτοῦ Μαριτίτσα δύο γρόσια ἀπό τά ἕξ ὅπου τῆς εἶπα νά τῆς δίδω διά τό φωμί του (...).

Καλλιανός 1987β, σ. 275.

15) 1781

Τό ἴδιο ἔτος (1781) λειτουργοῦσε σχολεῖο στήν συνοικία τῆς Τσαγκαράδας τοῦ Βόλου Ἅγιοι Ἀπόστολοι. Ὁ δάσκαλος ἦταν ὁ πάπα-Γιώργης ἀπό τό Ξουρίχι.

Θήμισις, ὄντας εἶταν ὁ παπα-Γιώργης Ξοριχτιανός²³ διδάσκαλος εἰς τοὺς ἀγίους Ἀποστόλους²⁴ ἐν ἐτὶ 1781.

Κορδάτος 1960, σ. 594· Σπανός 2011, σ. 166.

16) Φεβρουάριος – Ἀπρίλιος 1783

Τό ἐνδιαφέρον τοῦ Καισαρίου Δαπόντε γιά τό σχολεῖο τῆς γενέτειράς του Σκοπέλου παραμένει ἀμείωτο τό ἔτος 1783. Ὅπως σημείωσε στήν ἐνθύμησησέ του, τόν Φεβρουάριο τοῦ 1783 ἔδωσε 2 γρόσια στόν φτωχό, μᾶλλον, δάσκαλο γιά νά ἀγοράσει μία βράκα (βρακί) καί μία ζολώτα, χρυσό πολωνικό νόμισμα, γιά νά ἀγοράσει παπούτσια. Τόν Ἀπρίλιο, κοντά στό Πάσχα τόν ἔδωσε 4,5 γρόσια γιά νά ἀγοράσει ἓνα τσόχινο χοντρό σακάκι (καζακί).

αρχηγ'. Τόν Φεβρουάριον [ἔδωκα²⁵ εἰς τόν δάσκαλον] δύο γρόσια διά βρακί²⁶ του κ(αί) μίαν ζλώτα²⁷ διά τά παπούτζια του. Τόν Ἀπρίλιον πλησίον τοῦ

²³ Ξοριχτιανός· ἀπό τό Ξουρίχι τοῦ Πηλίου.

²⁴ Ἅγιοι Ἀπόστολοι· συνοικία τῆς Τσαγκαράδας τοῦ Βόλου.

²⁵ Ὁ Σκοπελίτης Καισάριος Δαπόντες.

²⁶ Βρακί· βράκα.

²⁷ Ζλότα < ζολώτα < πόλν. zlot (χρυσός)· ὀθωμανικό ἀσημένιο νόμισμα ἀξίας 30 παράδων, ἰσοδύναμο μέ τά ¼ τοῦ γροσίου.

Πάσχα διά τό τζόχινο καζακί²⁸ του γρόσια τέσσερα κ(αί) μισό (...).

Καλλιανός 1987, σσ. 275-276· Σπανός 2011, σ. 168.

17) 1.1.1786

Ἡ 14η ἐνθύμησι μᾶς μεταφέρει στὴν Ραψάνη τοῦ Ὀλύμπου. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1786 ἡ Κοινότητα προσέλαβε, ὡς δάσκαλο, κάποιον Γεωργάκη, μὲ ἐτίσιο μισθὸ 50 γρόσια, καὶ ταυτόχρονα κάποιον λογιώτατο μὲ ἐτίσιο μισθὸ 40 γρόσια. Δὲν εἶναι ἐφικτὸ νὰ προσδιορισθεῖ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὅποιο ὁ λογιώτατος εἶχε μικρότερο μισθὸ ἀπὸ τὸν δάσκαλο.

[1786 Ἰανουαρίου Αη]. Εἰς ἐνθύμιον ὅτι ἐμισθοσάμι τὸν Γεωργάκην δάσκαλον διὰ ἀσλ(άνια)²⁹: 50: πενίντα. Διὰ τὸν τρεχόμενον χρόνον ἐμισθοσάμοι τὸν λογιώτατον διὰ χρόνον ἀσλάνια: 40.

Σπανός 1982, σ. 30· Σπανός 2011, σ. 175.

18) 15.3.1790

Ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Χαλικίου, οἰκισμοῦ τοῦ Ἀσπροποτάμιου, Δημήτριος Παπαϊωάννου, στὰ μέσα Μαρτίου τοῦ 1790, σὲ μία ἐνθύμησὶ του ἀναφέρει τίς λεπλασίες καὶ τίς δολοφονίες τῶν Ἀλβανῶν στὴν Θεσσαλία (Μουλαλίκι)³⁰.

Στις 15 Μαρτίου 1790 «ἐστάθησαν οἱ ἄγριοι αἰμοβόροι καὶ ἄθροισαν Ἀλβανῖται καὶ ἐκούρσευσαν καὶ ἠφάνισαν τὰ χωριά τοῦ ἀθλίου Μολαλικίου καὶ δὲν εὐρέθη τις ὅπου νὰ τοὺς ἀντιμάχεται (...). 1790 Μαρτίου 15 Δημήτριος παπᾶ Ἰωάννου, Χ(α)λ(ί)κ(ι) ὄντας παιδαγωγὸς εἰς τὴν ἰδίαν κώμην».

Δημητρακόπουλος 1974-1975, σ. 422·

Σοφιανός-Δημητρακόπουλος 2004, σ. 108· Σπανός 2011, σσ. 184-185.

19) 20.3.1791-1792

Τὴν περίοδο 1791 στὴν Σχολὴ τῆς Ραψάνης δίδασκε ὁ λόγιος ἱερομόναχος Ἰωάνης Κοντὸς Σπαρμιώτης. Ἐπειδὴ στή μονή του ἀπεβίωσε ὁ ἡγούμενος Γεράσιμος Τυρναβίτης, μία ἀντιπροσωπεῖα τῆς Μονῆς τοῦ Σπαρμιοῦ πῆγε στή Ραψάνη καὶ ζήτησε τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Ἰωανᾶ. Ἐπιστρέφοντας, αὐτὸς ἀνέλαβε τὴν ἡγουμενία καὶ 3 μόνο μῆνες καὶ ἀναχώρησε γιὰ τὴν Θεσσαλονίκη, ὅπου δίδασκε 9 χρόνια.

²⁸ Καζακί· χοντρό σακάκι.

²⁹ Ἀσλάνια· γρόσια.

³⁰ Ἡ Θεσσαλία ἀναφέρεται ὡς Μουλαλίκι ἐπειδὴ ἡ Λάρισα ἦταν ἕδρα ἑνὸς μουλά, ἀνώτερου μουσουλμάνου κληρικοῦ.

1791: ἐπλήρωσε τό κοινόν χρέος κατά τάς 20 τοῦ μηνός Μαρτίου καί ἤλθαν οἱ πατέρες μέ γράμματα τῶν προεστώδων εἰς Ράφανν, καί ἐπῆραν τόν Πανοσιολογιώτατον Διδάσκαλον κύρ Ἰωνᾶν, ὅπου ἐσχολαρχοῦσεν ἐκεῖ, καί ἐγώ ἐφημέρευα εἰς τόν ἐκεῖ ναόν τῆς ἀγίας Μεταμορφώσεως, καί τόν ἐβάλαμεν ἠγούμενον τό Πάσχα, ἐστάθη μίνας τρεῖς εἰς τό ἠγουμενεῖον, ὕστερα ἔφυγεν καί ἐπῆγεν εἰς Θεσσαλονίκην, ἔνθα ἐστάθη διδάσκαλος χρόνους ἑννέα (...).

Μπούμπας 2008, σσ. 59-60· Σπανός 2011, σσ. 188-189.

20) 19.5.1792

Στίς 19 Μαΐου τοῦ 1792, ὁ παιδαγωγός Δημήτριος, ὁ ὁποῖος δίδασκε στό σχολεῖο τῆς Ὁξυᾶς τοῦ Μουζακίου, ὅπου δίδασκε τό 1746 ὁ ἱερομόναχος Σεραφεῖμ ὁ Χίος.

Δ[η]μ[ήτριος] παιδαγωγός γράφας 1792 Μαΐου 19.

Βλάχος 2007, σ. 40· Σπανός 2014, σ. 55.

21) 25.1.1793

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1793, ἡ Κοινότητα τῆς Ραφάνης συμφώνησε μέ τόν δάσκαλο Γιωργάκη νά διδάξει στή Σχολή της μέ ἐπίσια ἀμοιβή 70 ἀσλάνια (γρόσια), τόν πνευματικό μέ 60 ἀσλάνια καί τόν λογιώτατο μέ 30. Στίς ἐνθύμησις 14 τοῦ 1786, ἡ ἀμοιβή τοῦ ἴδιου δασκάλου ἦταν 50 γρόσια καί τοῦ λογιωτάτου 40.

1793 Ἰανουαρίου: 25: Διά ἕναν χρόνον μισθόν τό Γιωργάκη δάσκαλον ὁ μισθός διά 1: χρόνο ἀσλ(άνια) 70, τόν πνευματικό ἀσλ(άνια) 60 τόν Λογιώτατον ἀσλ(άνια) 30.

Σπανός 1982, σ. 38· Σπανός 2011, σ. 193.

22) 13.9.1797

Ὁ Τυρναβίτης ἄριστος δάσκαλος Ματθαῖος, ἱερομόναχος στίς Μονί τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς πατρίδας του, ἀπεβίωσε τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1797. Ὁ θάνατός του λύπησε τούς μαθητές του. Ἕνας ἀπό αὐτούς, ὁ μοναχός Γερμανός Σπαρμιώτης, ἔγραψε στίς ἐνθύμησί του ὅτι ὁ Ματθαῖος ἦταν τό τέλειον ὄργανο τῆς Φιλοσοφίας.

αψ4ζ: Σεπτεμβρίου: 13 ἐκίνησεν ὁ ἐν ἱεροδιδασκάλοις ἄριστος κύρ Ματθαῖος ἐκ πόλεως Τυρνάβου, μονῆς δέ ἐκ τῆς τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, ἥτις παράκειται τῇ ἄνω ρηθείσῃ πόλει Τυρνάβω. ἐλύπησε ἡμᾶς τούς μαθητάς του οὐκ ὀλίγον ὁ τρισόλβιος, ἐπεὶ ἦν ἀν(θρωπο)ς ἰλαρός, καί ὄργανον τέλειον τῆς φιλοσοφίας, τό ὅσον ἐγώ δύναμαι περὶ τού-

του έννοησαι. ό εύτελής πάντων, καί μαθητής του έλλογίμου κύρ Ματθ(αί)ου, Γερμανός ό έκ Σπαρμου.

Σκουβαράς 1967, σ. 253· Σπανός 2011, σσ. 206-207.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημήτρης Κ. Άγραφιώτης, «Δάσκαλοι καί σχολεία στην έπαρχία της Άγιās 1700-1881», *Θεσσαλικό Ήμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 65-72.

Νίκος Ά. Βέης, *Τά χειρόγραφα των Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων των άποκεμμένων εις τάς μονάς των Μετεώρων*, ΚΕΜΝΕ Άθήναι 1967.

Νίκος Ά. Βέης, *Τά χειρόγραφα των Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικός των χειρογράφων κωδίκων των άποκεμμένων εις τάς μονάς των Μετεώρων, έκδιδόμενος έκ των καταλοίπων Ν. Α. Β. Τόμος Β΄. Τά χειρόγραφα της Μονής Βαρλαάμ*, ΚΕΜΝΕ Άθήναι 1984.

Τιμολέον Ν. Βλάχος, *Τά μοναστήρια του Νομου Καρδίτσας*, Ί. Μπυρόπολη Θεσσαλιώτιδος καί Φαναριοφερσάλων, Θεσσαλονίκη 2007.

Ν. Ί. Γιαννόπουλος, «Η Ίερά Μονή Ξενιάς έν Θεσσαλία», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 4 (Άθήναι 1933), σσ. 64-84.

Νίκος Γιαννούλης, «Σχολείο στά Τρίκαλα στην Τουρκοκρατία καί ό Δωρόθεος Σχολάριος», *Θεσσαλικό Ήμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 4-6.

Έλευθ. Γκούμας, «Η Παιδεία στό Λιβάδι κατά τίν περίοδο της Τουρκοκρατίας», *Θεσσαλικό Ήμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 77-80.

Φώτιος Άρ. Δημητρακόπουλος, «Η βιβλιοθήκη της Μονής Δουσίκου», *Έπετηρίς Έταιρείας Στερεοελλαδικών Μελετών*, 5 (Άθήναι 1974-1975), σσ. 401-426.

Φώτιος Άρ. Δημητρακόπουλος, *Άρσένιος Έλασσόνος*, Άθήναι 1984.

Κ. Δυοβουνιώτης, «Νέα δωρεά εις τίν βιβλιοθήκην του Θεολογικού Σπουδαστηρίου», *Έκκλησία*, Η/3 (Άθήναι 1930), σσ. 18-20.

Τρύφων Ε. Ευαγγελίδης, *Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας. Έλληνικά σχολεία από της Άλώσεως μέχρι Καποδιστρίου*, έν Άθήναις 1936, τόμος πρώτος, σ. 374 καί τόμος δεύτερος, σ. 548.

Γιώργος Θωμάς, «Έκπαιδευτικές προσπάθειες στό τουρκοκρατούμενο Πίλιο», *Θεσσαλικό Ήμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 17-46.

Ούρανία Κ. Καλλιανού – Κώστας Καλλιανός, «Σχεδιάσμα για τίν κατάσταση της Παιδείας στη Σκόπελο τίν Τουρκοκρατία έως τό 1832», *Θεσσαλικό Ήμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 87-94.

Κων/νος Ν. Καλλιανός, «Άνέκδοτα σημειώματα του Καισαρίου Δαπόντε για τί νήσο Σκόπελο (1778-1784)», *Εφημέριος*, 26/13 ΛΣΤ (Άθήναι 1987), σσ. 274-278.

- Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία τῆς ἐπαρχίας Βόλου καί Ἁγιάς*, Ἀθήνα 1960.
- Ἀπόστολος Γ. Κωνσταντινίδης, *Τά ἐν Πηλῷ ὄρει παλαιά καί σύγχρονα χριστιανικά μνημεῖα*, Ζαγορά-Ἀλεξάνδρεια 1960.
- Ἀχιλλεύς Γ. Λαζάρου, «Ἡ Παιδεία τῆς περιφέρειας Ἐλασσόνας στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας», *Ἠώς*, 92-97 (Ἀθήνα 1966), σσ. 289-302.
- Σπυρίδων Λάμπρος, «Ἐπιφάνιος Δημητριάδης ὁ Σκιαῖθος», *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 13 (Ἀθήνα 1916), σσ. 422-437.
- Ζήσης Μελισσάκης, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Τυρνάβου», *EIE/IBE*, Ἀθήνα 2007.
- Γιάννης Μουγογιάννης, «Ἡ Παιδεία στὴν τουρκοκρατούμενη Θεσσαλία», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 49-64.
- Θωμᾶς Ι. Μπούμπας, *Ὁ κώδικας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος Σπαρμποῦ Ὀλύμπου. 1602-1877*, Ἱ. Μ. Ἁγ. Τριάδος Σπαρμποῦ Ὀλύμπου 2008.
- Θεόδωρος Α. Νημᾶς, *Ἡ Ἐκπαίδευση στή Δυτικὴ Θεσσαλία κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1995.
- Ἰωακείμ Ἀθ. Παπαγγελοῦ, «Ἐνα ἄγνωστο σχολεῖο τοῦ 1567 στὴν Ἐλασσόνα», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 14 (Λάρισα 1988), σσ. 78-79.
- Ἀπόστολος Γ. Παπαϊωάννου, «Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Παιδείας: χειρόγραφη παράδοση καί διδακτικὴ πράξη (16ος-19ος αἰ.)», *Δ/νση Πρωτ/θμιας Ἐκπ/σης Ν. Τρικάλων, Τοπικὸς Πολιτισμὸς καί Ἐκπαίδευση, Πρακτικὰ Συνεδρίου*, Τρίκαλα, 23-25 Νοεμβρίου 2006, σσ. 183-202.
- Βασίλης Παρίσης, «Ἡ Σχολὴ τῆς Ραψάνης, 1730-1833», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 81-85.
- Βαγγέλης Σκουβαράς, «Ἰωάννης Πρίγκος (1725;-1789). Ἡ ἑλληνικὴ παροικία τοῦ Ἄμστερνταμ. Ἡ Σχολὴ καί ἡ Βιβλιοθήκη Ζαγοράς», *Θεσσαλικά Χρονικά*, 9 (1964), σσ. 5-337.
- Εὐάγγ. Α. Σκουβαράς, *Ὀλυμπιώτισσα, Περιγραφή καί ἱστορία τῆς μονῆς. Ἡ βιβλιοθήκη καί τὰ χειρόγραφα, κατάλογος τῶν κωδίκων, ἀναγραφαί καί χρονικά σημειώματα*, ΚΕΜΝΕ, Ἀθήνα 1967.
- Δημήτριος Ζ. Σοφιανός, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων. Τόμος Γ'. Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου*, ΚΕΜΝΕ, Ἀθήνα 1986.
- Δημήτριος Ζ. Σοφιανός – Φώτιος Ἀρ. Δημητράκοπουλος, *Τὰ χειρόγραφα τῆς Μονῆς Δουσίκου Ἁγίου Βησσαρίωνος. Κατάλογος περιγραφικὸς*, ΚΕΜΝΕ, Ἀθήνα 2004.
- Κώστας Σπανός, «Ὁ ἐπίσκοπος Δωρόθεος Σχολάριος ἰδρυτὴς τοῦ σχολεῖοι στὰ Ἀμάραντα τῆς Καλαμπάκας», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 7-13.
- Κώστας Σπανός, «Ἡ ἴδρυση τῶν πρώτων σχολείων τῆς Θεσσαλίας στὰ Τρίκαλα καί στὴν Ἐλασσόνα», *Δ/νση Πρωτ/θμιας Ἐκπ/σης Ν. Τρικάλων, Τοπικὸς Πολιτισμὸς καί Ἐκπαίδευση, Πρακτικὰ Συνεδρίου*, Τρίκαλα, 23-25 Νοεμβρίου 2006, σσ. 253-256.
- Κώστας Σπανός, *Θεσσαλικὲς Ἐνθυμήσεις 1404-1881. Τόμος Α': 1404-1799*, Λάρισα 2011.

Κώστας Σπανός, *Θεσσαλικές Ένθυμώσεις 1404-1881. Τόμος Β΄: 1800-1881*, Λάρισα 2014.

Δημήτριος Β. Στάθης, *Η Απιδιά τῶν Ἀγράφων. Ἱστορία - Λαογραφία*, Καρδίτσα 1993.

Νίκος Συννεφάκης, «Ο Κωνσταντῖνος Μιχ. Κούμας (1777-1832), ὁ μεγάλος Λαρισαῖος δάσκαλος τοῦ Γένους», *Θεσσαλικό Ἡμερολόγιο*, 5 (1983), σσ. 73-75.